

РОЗВИТОК МІЖНАРОДНО-ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ДІЯЛЬНОСТІ ТРАНСНАЦІОНАЛЬНИХ КОРПОРАЦІЙ У КОНТЕКСТІ ПРАВ ЛЮДИНИ

Проаналізовано джерела міжнародного «м'якого» права, що спрямовані на регулювання діяльності транснаціональних корпорацій в контексті прав людини. Виокремлено основні досягнення кожного окремого документу та охарактеризовано проект міжнародного договору щодо регулювання діяльності транснаціональних корпорацій у міжнародному праві прав людини.

Ключові слова: права людини, транснаціональні корпорації, багатонаціональні корпорації, м'яке право.

Миркеєв Я. Ю. Развитие международно-правового регулирования деятельности транснациональных корпораций в контексте прав человека

Проанализировано источники международного «мягкого» права, которые направлены на регулирование деятельности транснациональных корпораций в контексте прав человека. Определены основные достижения каждого документа и охарактеризовано проект международного договора о регулировании деятельности транснациональных корпораций в международном праве прав человека.

Ключевые слова: права человека, транснациональные корпорации, многонациональные корпорации, мягкое право.

Yaroslav Myrkieiev. Development of international legal regulation of the activities of transnational corporations in the context of human rights

In this paper, the sources of international soft law, aimed at regulation of the activities of transnational corporations in connection with human rights, are considered. Identified the main achievements of each document and characterised draft international treaty on regulation of the activities of transnational corporations in international law of human rights.

Keywords: human rights, transnational corporations, multinational corporations, soft law.

Тенденції сучасного глобалізованого світу призводять до пришвидшеного розвитку міжнародного права й стимулюють

© МИРКЄЄВ Ярослав Юрійович – студент магістратури Київського університету права НАН України

еволюцію правової думки щодо актуальних питань міжнародно-правового життя. Здавалось би, донедавна питання захисту прав людини стосувались саме держав, як основних порушників прав людини. Проте, реалії кінця ХХ ст. – початку ХХІ ст. продемонстрували, що значна частина порушень прав людини відбувається й зі сторони приватного сектору. В умовах стрімкого економічного розвитку, накопичення капіталу й відсутності складного бюрократичного апарату транснаціональні корпорації (далі – ТНК) отримали суттєві важелі впливу на держави та формування їх політики. І якщо держави зобов'язані захищати та поважати права людини в межах існуючих міжнародних договорів, то ТНК, зазначених вище юридичних обов'язків не мають. Відповідно й дієвий механізм захисту прав людини від порушень зі сторони ТНК відсутній у міжнародному праві.

Дослідженням окремих питань, пов'язаних з проблемами прав людини в контексті діяльності ТНК, займалися такі зарубіжні вчені, як С. Ратнер, Д. Вайсбротт, Л. Хенкін, К. Вайлерт, Дж. Раггі, Е. Клапхам, Д. Барбер, Н. Ягерс, С. Джозеф, Д. Кінлі, Р. Чамберс. У межах вітчизняної науки міжнародного права дослідження захисту прав людини в контексті діяльності ТНК у міжнародному праві залишаються майже без уваги, що зумовлює відповідну наукову прогалину й необхідність подальших досліджень в цій сфері. Водночас, питання правового статусу ТНК у міжнародному праві тією чи іншою мірою розкривають у власних працях А. Асосков, Н. Болгарова, М. Зайченко, Х. Кметик, І. Кохан, Л. Радченко, Г. Фединяк.

Характеризуючи питання прав людини в контексті діяльності ТНК слід зазначити, що порушення прав людини залишаються без відповідної реакції саме внаслідок прогалин у національних та міжнародних правових режимах. Доцільною є думка К. Вайлерт, яка зазначала, що діяльність ТНК зорієнтована виключно на економічний інтерес та раціоналізацію виробництва, а завдяки можливостям вибору місця діяльності власних компаній, ТНК досягають економічних переваг, у порівнянні з іншими учасниками ринку¹. Дійсно, ефективно

використовуючи можливість вибору права, застосовного до дочірніх підприємств, досягаючи домовленостей з приймаючою державою й отримуючи відповідні переваги від держави, ТНК можуть нехтувати правами людини, соціально-правовими й екологічними стандартами.

Інша сторона цієї проблематики полягає у тому, що на рівні універсального міжнародного права прямо не закріплений обов'язок ТНК, на відміну від держави, поважати права людини та нести відповідальність за їх порушення. Проте, у Зауваженні загального порядку № 81 до Міжнародного пакту про громадянські та політичні права Комітету з прав людини було зазначено, що позитивні зобов'язання держав-членів будуть виконані в повному обсязі виключно у випадку захисту прав людей не тільки від дій представників держави, а й від діяльності приватних осіб та недержавних установ². Таким чином, на державу покладається обов'язок захищати права людини в межах власної юрисдикції або території й від порушень зі сторони ТНК. У цьому контексті, слід зазначити, що держави отримали значну свободу в реалізації прав людини в аспектах діяльності ТНК і досить часто ігнорують власні міжнародно-правові зобов'язання.

Як ми бачимо, це питання вимагає комплексного підходу й застосування як міжнародного публічного, так і міжнародного приватного права до регулювання зобов'язань ТНК щодо прав людини.

Слід зазначити, що факти порушення прав людини зі сторони приватного сектору призвели до розробки так званих актів «м'якого права», що мають рекомендаційний характер. Слушною є думка В. Мицика, що до концепції «м'якого права» у міжнародному праві. Вчений зазначає, що норми «м'якого права» можуть мати обов'язковий політичний характер й виконують важливу допоміжну роль при розробці юридично обов'язкових норм міжнародного права³.

Серед норм «м'якого права», що стосуються проблематики статті, можна виокремити наступні: Керівні принципи ОЕСР для багатонаціональних підприємств 1976 р., Трьохстороння

декларація принципів, що стосуються багатонаціональних корпорацій і соціальної політики 1977 р., Норми, що стосуються зобов'язань транснаціональних корпорацій та інших підприємств у сфері прав людини 2003 р. та Керівні принципи ООН щодо бізнесу та прав людини 2011 р.

Керівні принципи ОЕСР (далі – Принципи ОЕСР) для багатонаціональних підприємств було прийнято 1976 р. та переглянуто в 2011 р. Згадані принципи являють собою рекомендації, що підготовлені державами для багатонаціональних підприємств та включають в себе принципи та стандарти ведення підприємницької діяльності, які визнані на міжнародному рівні. Відповідно до ст. 1, дотримання цих принципів є добровільним для підприємств та не підлягає примусу зі сторони держав⁴. Принципи ОЕСР не надають точного визначення багатонаціональних підприємств, проте загальні ознаки компаній співпадають з ознаками ТНК. Документ складається з 11 глав, що охоплюють питання спільної політики, надання підприємствами актуальної та достовірної інформації щодо власної діяльності, боротьби з корупцією та неправомірною вигодою, питання справедливого ведення бізнесу, безпеки товарів та послуг, конкуренції, нових технологій, оподаткування та ін.

У контексті тематики нашої роботи, особливо цікавими є глави IV «Права людини» та V «Трудові та виробничі відносини». Главу IV було оновлено у 2011 р. для узгодження з Керівними принципами ООН щодо бізнесу та прав людини. Принципи ОЕСР виражають спільну позицію держав, що саме держави зобов'язані захищати права людини, а підприємства повинні, в межах міжнародно-визнаних стандартів, зобов'язань приймаючих держав щодо прав людини та національного законодавства, дотримуватись прав людини, не допускати порушень прав людини, усувати, законними шляхами, та виправляти негативні наслідки, спричинені підприємствами, щодо порушень прав людини. У главі V визначено обов'язки підприємства щодо поваги прав робітників, профспілок, сприяння забороні дитячої праці, недопущенні насильної праці та дискримінації серед працівників⁵.

Трьохстороння декларація принципів, що стосуються багатонаціональних корпорацій і соціальної політики (далі – Декларація МОТ) була прийнята 1977 р. Адміністративною радою Міжнародного бюро праці Міжнародної організації праці. У Декларації МОТ визначено, що усі сторони, до яких вона має відношення, повинні поважати суверенні права держав та підпорядковуватись національному законодавству, враховувати місцеву практику та дотримуватись відповідних міжнародних норм⁶. Слід зазначити, що Загальна декларація прав людини визначена у Декларації МОТ як обов'язкова до усіх сторін, до яких вона застосовна. Таким чином, покладаючи на ТНК обов'язок дотримуватись положень Загальної декларації прав людини, вкотре було підтверджено наявність правової прогалини у регулюванні діяльності ТНК в контексті прав людини. Серед іншого, Декларація МОТ закликає ТНК враховувати загальну мету політики держав, на території яких вони здійснюють власну діяльність.

Основну увагу у Декларації МОТ надано саме правам та мінімальним стандартам, серед яких сприяння зайнятості та вирішення проблем безробіття, що має безпосереднє відношення до держав, що розвиваються, у яких особливо гостро виражені проблеми неповної зайнятості населення, рівності можливостей з метою подолання будь-якої дискримінації. Питання дотримання гарантій зайнятості також висвітлено в контексті діяльності корпорацій, зокрема ТНК слід уникати процедур довільного звільнення, а урядам слід більш детально досліджувати вплив корпорацій на зайнятість серед населення⁷. Як і Принципи ОЕСР, Декларація МОТ підтверджує зобов'язання держав та ТНК щодо заборони дитячої праці.

Норми, що стосуються зобов'язань транснаціональних корпорацій та інших підприємств у сфері прав людини (далі – Норми) було ухвалено у 2003 р. на 22 засіданні Підкомісії щодо заохочення та захисту прав людини Комісії ООН з прав людини⁸. Цей документ містить положення щодо питань поваги принципу рівних можливостей, недискримінації, особистої

безпеки, прав робітників, захисту інтересів споживачів та захисту навколишнього середовища.

Цікавим є обґрунтування зобов'язань ТНК щодо прав людини. У преамбулі Норм зазначено, що ТНК як «інші органи суспільства» несуть самостійну відповідальність за забезпечення прав людини, зокрема визначених у Загальній декларації прав людини⁹. Схожої думки дотримується й Люїс Хенкін, який обґрунтовує обов'язок ТНК поважати права людини крізь преамбулу Загальної декларації прав людини, у якій зазначено, щоб «кожна особа та кожен орган суспільства» сприяли повазі прав людини¹⁰.

Також, у Нормах визначено рівень відповідальності ТНК, зокрема встановлено, що ТНК, в межах сфер діяльності та впливу, зобов'язані заохочувати, поважати, гарантувати та захищати права людини, які визнані на міжнародному та національному рівнях, включно з правами корінних народів та інших з групи ризику¹¹. Таким чином, ТНК повинні поважати права людини, утримуватись у своїй діяльності від порушень цих прав, запобігати порушенню прав людини зі сторони третіх осіб та вживати заходів щодо реалізації людьми своїх прав, а також утримуватись від будь-якої діяльності, яка має на меті, підтримує або заохочує держав, або третіх осіб, до порушень прав людини. Більше того, ТНК повинні також гарантувати, що їх товари та послуги не будуть використані з метою порушень прав людини.

Окрема стаття Норм присвячена забороні ТНК вести діяльність пов'язану з воєнними злочинами, геноцидом, тортурами, насиллям, примусовою працею, іншими порушеннями міжнародного гуманітарного права або іншими злочинами проти людства¹².

Не зважаючи на те, що Норми, у першу чергу, спрямовані до ТНК, вони містять положення, яке вкотре підкреслює, що саме держави мають першочергове зобов'язання захищати, заохочувати, поважати, гарантувати права людини. В контексті чого, Норми мають застереження, що жодне з цих положень не може вважатись як таке, що зменшує, обмежує або негативно

впливає на зобов'язання держав щодо прав людини на рівні міжнародного та національного права.

Керівні принципи ООН щодо бізнесу та прав людини (далі – Принципи ООН) були розроблені Спеціальним представником Генерального секретаря ООН з питань прав людини та ТНК, та інших підприємств, а вже Рада з прав людини ООН резолюцією 17/6 від 2011 р. схвалила зазначені вище принципи¹³.

Документ складається з 3 розділів та 31 принципу з детальними коментарями автора. Принципи ООН можуть бути застосовні до всіх держав та ТНК незалежно від їх розміру, сфер діяльності, місця розташування, форм власності та структури¹⁴.

Перший розділ Принципів ООН присвячено зобов'язанням держав захищати права людини, забезпечувати дотримання підприємствами прав людини, здійснювати ефективний контроль за дотриманням власних зобов'язань у сфері прав людини при укладанні договорів з підприємствами. Okремо зазначено загальні принципи держав у сфері нормативного регулювання та політики, зокрема слід забезпечувати, щоб норми та політика регулювання щодо підприємств не становили перешкод, а навпаки – сприяли у дотриманні прав людини ТНК¹⁵.

У другому розділі висвітлено особливості корпоративної відповідальності за дотримання прав людини. Відповідальність за дотримання прав людини є необхідною умовою поведінки усіх підприємств, незалежно від форми чи місця діяльності підприємства. Слід відзначити, що у Принципах ООН визначені права людини, яких ТНК повинні дотримуватись у своїй діяльності, відповідно до принципу № 12, це міжнародно визнані права людини, зокрема права закріплені у Міжнародному біллі про права людини¹⁶.

Останній розділ містить принципи, що стосуються доступу до засобів правового захисту порушених прав. В межах чого, держави, шляхом законодавчих, судових, адміністративних або інших засобів, повинні вживати заходів, коли порушення відбуваються на їх території, або в межах їх юрисдикції, з

метою доступу усіх залучених сторін до ефективних засобів правового захисту¹⁷.

Аналізуючи зазначені вище документи, слід відзначити, що не зважаючи на їх рекомендаційний характер та відсутність юридичних зобов'язань для держав та ТНК, з кожним новим актом «м'якого права» питання міжнародно-правового регулювання діяльності ТНК в контексті прав людини отримували все більшої деталізації щодо переліку прав та підтвердження прогресу на шляху притягнення ТНК до відповідальності за порушення прав людини. М. Шоу зазначав, що норми «м'якого» права можуть, врешті-решт, шляхом формалізації в якості міжнародного договору або міжнародного звичая, набути юридично обов'язкової сили¹⁸. Ступінь розробленості Принципів ООН та Норм свідчить про готовність світової спільноти приступити до обговорення юридичного закріплення зобов'язань ТНК дотримуватись прав людини на рівні міжнародного права.

Знаковою подією стала резолюція Ради з прав людини 26/9 від 26 червня 2014 р., якою засновано міжурядову групу відкритого складу щодо міжнародного юридично зобов'язуючого договору про транснаціональні корпорації та інші підприємства в аспекті прав людини¹⁹. В межах мандату, міжурядовій групі надано повноваження з розробки міжнародного юридично зобов'язуючого договору з цієї проблематики.

У 2018 році відбулась четверта сесія засідань міжурядової групи, в ході якої обговорювали проект Міжнародного юридично зобов'язуючого договору щодо регулювання у міжнародному праві прав людини діяльності ТНК та інших підприємств (далі – Проект). Проект складається з 3 розділів та 15 статей. Автори вирішили не давати визначення ТНК, проте використовують визначення «підприємницька діяльність транснаціонального характеру», чим значно спростили сферу поширення зобов'язань. Також, проект містить положення, у яких розробники визначають особливості визначення юрисдикції компетентного суду для розгляду порушень прав людини відповідно до Проекту – це або суд місця вчинення правопорушення, або суд держави,

у якій компанія порушниця доміцільована. Додатково автори передбачили й критерії визначення доміцилю, усунувши, таким чином, проблеми визначення держави доміцилю юридичної особи²⁰. Серед інших новацій Проекту – закріплення аспектів взаємної правової допомоги задля досягнення мети Проекту, виокремлення прав постраждалих та способів відшкодування. Слід також звернути увагу на закріплення у Проекті як цивільної, так і кримінальної відповідальності за порушення прав людини внаслідок підприємницької діяльності транснаціонального характеру²¹, що може спричинити значні перешкоди для держав, правові системи яких не мають поняття кримінальної відповідальності юридичних осіб. Загальновідомо, що процес створення міжнародного договору достатньо кропіткий та потребує узгодження позицій усіх зацікавлених сторін, що цілком можливо зробити в рамках сучасних міжнародних відносин.

Отже, підсумовуючи викладене, слід зазначити, що сучасне міжнародне право не регулює діяльність ТНК та не містить прямих юридичних зобов'язань ТНК в контексті прав людини. При цьому, напрацювання у міжнародному «м'якому праві» щодо діяльності ТНК в контексті прав людини вже зараз може бути використано для розробки міжнародного договору з цього питання. Норми 2003 р., Принципи ООН 2011 р., Проект договору міжурядової групи відкритого складу щодо міжнародного юридично зобов'язуючого договору про ТНК та інші підприємства в аспекті прав людини свідчать про готовність до комплексного вирішення цієї проблеми. Проте, відмінності в інтересах держав реєстрації ТНК, які прагнуть підвищення доходів корпорацій, та приймаючих держав, які прагнуть залучити інвестиції, й надалі будуть ставити перешкоди для ухвалення, на рівні міжнародного права, юридично обов'язкового договору щодо регулювання діяльності ТНК в контексті прав людини.

1. *Weilert K.* Transnationale Unternehmen im rechtsfreien Raum? Geltung und Reichweite völkerrechtlicher Standards. *Zeitschrift für ausländisches öffentliches Recht und Völkerrecht.* URL: <http://www.zaoerv>.

de/69_2009/69_2009_4_a_883_918.pdf. **2.** *Замечание* общего порядка № 31, CCPR/C/21/Rev.1/Add.13. URL: <https://undocs.org/ru/CCPR/C/21/Rev.1/Add.13>. **3.** *Буткевич В. Г., Мицик В. В., Задорожній О. В.* Міжнародне право. Основи теорії: підручник. Київ: Либідь, 2002. С. 182. **4.** *OECD Guidelines for Multinational Enterprises*, OECD, 2011. URL: <http://www.oecd.org/daf/inv/mne/48004323.pdf>. **5.** *Ibid.* **6.** *Tripartite declaration of principles concerning multinational enterprises and social policy*. International Labor Organization, 1977. URL: https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---ed_emp/---emp_ent/---multi/documents/publication/wcms_094386.pdf. **7.** *Ibid.* **8.** *Responsibilities of transnational corporations and other business enterprises with regard to human rights*. Sub-Commission resolution 2003/16, U.N. Doc. E/CN.4/Sub.2/2003/L.11 at 52, 2003. URL: <http://hrlibrary.umn.edu/links/res2003-16.html>. **9.** *Norms on the Responsibilities of Transnational Corporations and Other Business Enterprises with Regard to Human Rights*, U.N. Doc. E/CN.4/Sub.2/2003/12/Rev.2, 2003. URL: <http://hrlibrary.umn.edu/links/norms-Aug2003.html>. **10.** *Henkin L.* The Universal Declaration at 50 and the Challenge of Global Markets. *Brooklyn Journal of International Law*, Vol. 25, Issue 1 (1999), pp. 17–26. URL: <https://bit.ly/2PU49Yq>. **11.** *Ibid.* **9.** **12.** *Ibid.* **9.** **13.** *Human rights and transnational corporations and other business enterprises*, Human Rights Council resolution A/HRC/RES/17/4 of 16 June 2011. URL: <https://www.business-humanrights.org/sites/default/files/media/documents/un-human-rights-council-resolution-re-human-rights-transnational-corps-eng-6-jul-2011.pdf>. **14.** *Report of the Special Representative of the Secretary-General on the issue of human rights and transnational corporations and other business enterprises*, John Ruggie. *Guiding Principles on Business and Human Rights: Implementing the United Nations «Protect, Respect and Remedy» Framework*, 2011. URL: <https://www.business-humanrights.org/sites/default/files/media/documents/ruggie-guiding-principles-21-mar-2011.pdf>. **15.** *Ibid.* **16.** *Ibid.* **17.** *Ibid.* **18.** *Shaw M. N.* *International law*. Cambridge University Press, 2008. P. 118. **19.** *Elaboration of an international legally binding instrument on transnational corporations and other business enterprises with respect to human rights*, Human Rights Council resolution A/HRC/RES/26/9 of 14 July 2014. URL: <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/G14/082/52/PDF/G1408252.pdf>. **20.** *Zero* draft of legally binding instrument to regulate, in international human rights law, the activities of transnational corporations and other business enterprises. Human Rights Council, 2018. URL: <https://www.ohchr.org/Documents/HRBodies/HRCouncil/WGTransCorp/Session3/DraftLBI.pdf>. **21.** *Ibid.*

Yaroslav Myrkieiev. Development of international legal regulation of the activities of transnational corporations in the context of human rights

The article is focused on the issues that in international law there are no legally binding norms which regulate the activities of transnational corporations in the context of human rights, so called hard law. According to the current international law of human rights the states are obliged to ensure, protect, promote, respect and guaranty human rights not only from the representatives of state, but from third party actors, operating within the territory or under the state jurisdiction. But, states have no strictly defined measures or abilities to impose liability on transnational corporations. Other aspects, which impede the imposition of liability on transnational corporations are legal gaps in international and national legal regimes.

But, international law has such notion as soft law, which reflects the political will and may in future become a legally binding hard law, or become a base for future developments upon the issues arised.

In this paper the main provisions of soft law documents on the issues of the transnational corporations' activities in the context of human rights are considered. The special attention is paid to OECD Guidelines for Multinational Enterprises, Tripartite declaration of principles concerning multinational enterprises and social policy, Norms on the Responsibilities of Transnational Corporations and Other Business Enterprises with Regard to Human Rights and Guiding Principles on Business and Human Rights.

Also, considered the Zero draft of legally binding instrument to regulate, in international human rights law, the activities of transnational corporations and other business enterprises, which may become a vivid example of hard law in international law.

Keywords: human rights, transnational corporations, multinational corporations, soft law.